

Felkerülhet-e Olaszliszka a nemzetközi zsidó vallási turizmus térképére?

Can Olaszliszka be put on the map of international Jewish religious tourism?

Szerző: Rozgonyiné Drotár Nikolett¹

Olaszliszkára a zsidó lakosság betelepülése az 1730-as években kezdődött. A haszid zsidó irányzat vezető rabbija a XIX. században Friedmann Cvi Hirsch volt, akit jótékonyága és tanításai miatt Csodarabbiként tiszteltek. A XIX. században a községet a haszidizmus központjává emelte. A holokausztot túlélő olaszliszkai zsidó családok 1945 után Izraelbe és az USA-ba emigráltak. Leszármazottaik 2014-ben létrehozták a Bais Liska alapítványt az olaszliszkai zsidó örökség megőrzésére. Az alapítvány vezetője Ezra Friedlander, a Csodarabbi egyenes ági leszármazottja. Az elmúlt három évben fogadóépület és parkoló, egyéni fejlesztés keretében pedig kóser szálláshely épült. A fejlesztések célja a zsidó örökség ápolása, a minőségi vallási turizmus feltételeinek biztosítása és a tartózkodási idő növelése. A kutatás azt vizsgálta, hogy e fejlesztésekkel felkerülhet-e Olaszliszka a nemzetközi zsidó vallási turizmus térképére.

The settlement of the Jewish population in Olaszliszka began in the 1730s. In the nineteenth century, the leading rabbi of the Hasidic Jewish movement was Tzvi Hirsch Friedmann, who was revered as the „Wonder Rabbi” for his charitable works and religious teachings. During the nineteenth century, he established Olaszliszka as an important center of Hasidism. Following the Holocaust, the surviving Jewish families of Olaszliszka emigrated to Israel and the United States after 1945. In 2014, their descendants founded the Bais Liska Foundation in the United States with the aim of preserving and protecting the Jewish heritage of Olaszliszka. The foundation is led by Ezra Friedlander, a direct descendant of the Wonder Rabbi. Over the past three years, the foundation has financed the construction of a visitor reception building and parking facilities. In addition, a kosher accommodation facility has been developed through private investment. The developments aim not only to preserve Jewish heritage and provide the necessary infrastructure for high-quality Jewish religious tourism and hospitality but also to increase visitors’ length of stay. The purpose of this research is to examine whether the development of tourism infrastructure could enable Olaszliszka to become a recognized destination on the international map of Jewish religious tourism.

Beérkezett/Received: 2026. 03. 28. Elfogadva/Accepted: 2026. 08. 06.

Kulcsszavak: zsidó vallási turizmus, látogató, turisztikai infrastruktúra, fejlesztések.

Keywords: Jewish religious tourism, visitor, tourism infrastructure, developments.

1. Bevezetés

Tokaj-Hegyalja huszonhét településének egyike Olaszliszka, amely a Bodrog partján helyezkedik el. A község történelmét vizsgálva a lakosság összetétele a háborúk, betegségek, elvándorlások és üldözések miatt folyamatosan változott (FRISNYÁK et al. 2009). A jelen kutatás szempontjából releváns

zsidóság– akik a XVIII. században az akkor még mezővárosi ranggal rendelkező településre érkeztek (CSEH 2021) – Lengyelországból és Galíciából települt be. Letelepedésük oka arra vezethető vissza, hogy Olaszliszkát érintette vasútvonal és a község a Bodrog partján, Tokajhoz közel helyezkedett el – itt húzódott a keleti, északkeleti kereskedelmi út. Az orosz és lengyel kapcsolataikat kihasználva elsősorban borkereskedelemmel foglalkoztak. A betelepült haszid zsidó közösség vezetője Friedmann Cvi Hirsch volt, Teitelbaum Mózes, sátoraljaújhelyi Csodarabbi tanítványa. Teitelbaum Mózes halála után sem utódja, sem Friedmann Cvi

¹ egyetemi docens, Tokaj-Hegyalja Egyetem, drotar.nikolett@unithe.hu, <https://orcid.org/0000-0002-0456-7974>

Hirsch nem maradt Sátoraljaújhelyen, mert a városban élő különböző zsidó közösségek között konfliktus alakult ki. A sátoraljaújhelyi Csodarabbi utódja elhagyta a várost, a másik tanítvány, Friedmann Cvi Hirsch Olaszliszkára költözött (DROTÁR 2025). Olaszliszkán kisebb lélekszámú befogadó közösség élt, nem volt vallási konfliktus, és a rabbi szabadabb tanításának köszönhetően gyorsan kialakult egy olyan haszid spirituális közeg, amely a mai haszid örökség alapja. Így lett a XIX. században Friedmann Cvi Hirsch tevékenységének köszönhetően Olaszliszka a haszidizmus jelentős hazai központja (ILLYÉS 2021).

A rabbi Csodarabbiként tisztelték, jótekonysága, segítségnyújtása és tanításai miatt (GLESZER 2006). A liszakai rabbihoz kapcsolódó egyik történet szerint, álmából felriadva lejegyeztette a szerencsétlen napokat, amelyeken nem volt javasolt üzletet kötni, az emberek sorsáról dönteni. Ezeket a lejegyzett napokat a keresztény kereskedők is használták (ZELENÁK 1990). Tevékenysége alatt épült az ötszáz fő befogadására alkalmas zsinagóga a községben. Életében a tanácsai és áldásai miatt nem csak Hegyaljáról, hanem határon túl Kelet-Európából és Galíciából is felkeresték. 1874-ben halt meg (Áv hó 14) (SCHEIBER 1982), sírja az 1. ábrán látható.

1. ábra

Friedmann Cvi Hirsch sírja (Olaszliszka
Belsőköcsördi út 29.)

Forrás: a szerző saját felvétele

A zsidóság aránya a település teljes lakosságán belül a XVIII. századtól a XIX. század végéig 6,8%-ról 17,6%-ra emelkedett. A zsidóság lélekszámának folyamatos növekedése miatt a vallási élet gyakorlásához szükséges zsinagógát, és mikvét (rituális fürdő) is építettek. Jesiva (zsidó iskola) a zsinagóga épületében működött (ÚJVÁRI 1929).

A második világháború és a deportálások elől, akik tudtak emigráltak Izraelbe és az Amerikai Egyesült Államokba. 1944 tavaszán a sátoraljaújhelyi gettóba vitték a településen maradt zsidóságot, majd onnan deportálták őket Auschwitzba. Ennek következtében 1944-ben a zsidó közösség gyakorlatilag megszűnt Olaszliszkán. 1945 után tizenöt túlélő tért vissza a községbe. A visszatérők elvesztették családjukat, ingatlanjaikba a helyi lakosok költöztek, nem volt működő zsinagóga és zsidó iskola. Nem volt meg a vallási élet gyakorlásához szükséges infrastruktúra és közösségi háttér. A visszatérők elhagyták Olaszliszkát, Izraelbe és az Amerikai Egyesült Államokba emigráltak (ILLYÉS 2021).

A második világháború után a zsidó temető és a zsinagóga, mint örökség maradt a községben, amelyek állapota az idő múlásával egyre romlott.

Jelen kutatás célja annak vizsgálata, hogy az egykori haszid központ Olaszliszka, a minőségi turisztikai infra- és szuprastruktúráis feltételek² kialakításával, a folyamatos látogatószám biztosításával válhat-e új nemzetközi haszid zsidó zarándokközponttá Tokaj-Hegyalján. Felkerülhet-e Olaszliszka a nemzetközi zsidó vallási turizmus térképére?

2. Olaszliszka zsidó öröksége, 1945–1989

Olaszliszkán a XIX. századi zsidó élet öröksége a zsidó temető, a zsinagóga, az egykori zsidó hagyományok, a csodás történetek. A temetőben 400 sírkő található, amely bizonyítja a község egykori zsidó lakosságának arányát a teljes lakosságszámon belül (ÓBUDAI ZSINAGÓGA é.n.).

A második világháborút követően a zsidó temetők látogatása megszűnt, amely arra vezethető vissza, hogy a rabbi dinasztiák külföldre emigráltak. Azok a zsidók, akik túléltek a holokausztot és nem külföldre, hanem Budapestre költöztek a hitüket a kialakult gazdasági és politikai helyzet miatt nyíltan nem gyakorolták. A Magyar Izraeliták Országos Képviselője nem számolt be sírlátogatásokról 1960-ig. A zsidó felekezeti sajtókban sem jelent meg témaként a zarándoklatok szerepe. Egy 2022-ben megjelent tanulmányban az olaszliszkai

² A tanulmány az (turisztikai) infrastruktúra és szuprastruktúra fogalmakat Michalkó (2012) értelmezésében használja.

zsidó temetőbe tett látogatások írásos forrásainál 1964-et, '65 és '68-at jelölte meg a szerző elsőként. E három időpontban külföldi (amerikai) zarándokok érkezéséről számolt be (NOVÁK 2022). Ekkor még nem beszélhetünk szervezett látogatásokról, a külföldi zsidó vendégek egyéni utazások keretében látogattak el Olaszliszka zsidó temetőjébe. Fontos megjegyezni, hogy az 1960-as évek második felében kezdődő látogatások az Amerikai Egyesült Államokban élő haszidokhoz köthetők, akik utazásaik során Olaszliszkán kívül Sátoraljújhelyen, Bodrogkeresztúron és Nagyállóban is felkeresték a temetőt. Úticéljuk a felsorolt településeken található Csodarabbik sírjainál való fohászkodás volt (NOVÁK 2024).

A lizskai zsidó temető a XX. század második felében a Magyar Izraeliták Országos Képvisellete tulajdonába került. E szervezet az 1950-es évek után egyesítette a zsidó felekezeteket egy szervezetbe. Formálisan a zsidó temetők gondozásáért a Magyar Izraeliták Országos Képvisellete felelt, de a gyakorlatban a temetők karbantartását helyi (nem zsidó) felekezeti személyek végezték (NOVÁK 2024). Olaszliszkán 1980-tól negyven éven át Krajnyák Ödönné látta el a temetőgondnoki feladatokat. Férjével közösen igyekeztek a kidőlt sírköveket visszaállítani, a sírokhoz vezető utakat és a sírokat borító fűvet lekaszálni. 1989-ben a Kesztenbaum Alapítvány a zsidó temető kőkerítésének leomlott részeit visszaépítette, a Csodarabbi sírja fölé óhelt (sátorszerű építmény) emelt. Az óhel a híres rabbik sírja fölé emelt kőépítményt jelent (CSUTKAI 2016).

A XX. század utolsó éveiben az olaszliszkai zsidó temetőbe tett látogatások egyénileg szerveződtek. Az USA-ból érkező ortodox haszid zsidók látogatásának célja a Csodarabbi sírjánál való fohászkodás volt. A látogatók másik csoportját az azok a községből elszármazott második, harmadik generációs zsidók alkották, akik számára a motivációt a családi felmenők sírjainak megtalálása jelentette. A településre látogató zsidó turisták nem töltöttek el vendégéjszakát Olaszliszkán.

3. Turisztikai infrastruktúra-fejlesztések és a zsidó vallási turizmus első lépései Olaszliszkán, 1990–2017

A zsidó temető üzemeltetése 1990-ben a Magyar Izraeliták Országos Képviselétől a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége fenntartásába került. 1990-től 2012-ig a zsidó temető környezetében, de a település más részén sem történt olyan turisztikai infra- és szuprastrukturális fejlesztés,

ami biztosítani tudta volna, hogy a haszid zsidó látogatók és a családi felmenők sírjainak keresése miatt érkezők legalább egy vendégéjszakát a faluban eltölthessenek. A településre érkezők csak látogatók voltak, akik pár órát töltöttek a Csodarabbi sírjánál, vagy a temető egyéb sírjainál és utaztak tovább. Tényleges vallási turizmusról tehát nem beszélhetünk Olaszliszka életében.

Az Európai Unióban található zsidó temetők, mint kulturális örökségek megőrzésére 2012-ben született határozat. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése elfogadta az 1883. számú határozatot, amely kimondja, hogy a zsidó temetők és tömegsírok az európai kulturális örökség részét képezik. A dokumentum azt is tartalmazza, hogy a temetkezési helyek esetében megoldandó probléma a nem megfelelő karbantartás, településrendezés és a finanszírozás hiánya. Fontosnak ítélték meg a nemzetközi zsidó szervezetek által, de a helyi hatóságokkal együttműködve a temetők védelmét és megőrzését az utókor számára (PARLIAMENTARY ASSEMBLY OF THE COUNCIL OF EUROPE 2012).

2014-ben az Amerikai Egyesült Államokban, New Yorkban élő Olaszliszkaról elszármazott zsidó leszármazottak (Jozef Friedlander vezetésével) létrehozták a „Bais Liska” alapítványt, mint nonprofit szervezetet. A „Bais Liska” jelentése lizskai hitközség (Krajnyák Zs., személyes interjú, 2025). Szellemi örökségüket a XIX. századtól őrzik, ennek hivatalossá tételére hozták létre jogilag az alapítványt, amelynek célja az USA-ban élő lizskai haszid közösség építése, a vallási élet biztosítása.

A 2012-es és 2014-es időpontok nemzetközi szinten bekövetkező változásokat eredményeztek, amelyek közvetetten és közvetlenül is szerepet játszottak a lizskai zsidó temető (2. ábra) további sorsában.

Magyar szempontból a 2015-ös év hozta meg a változást. A nyugat-európai mintát követve 2010 után hazánkban is népszerűvé váltak a tematikus turistautak (AUBERT et al. 2022). Tokaj-Hegyalján 2015-ben, Mád központtal alakították ki a „Csodarabbik Útja”, zsidó vallásturisztikai tematikus útvonalat. Ennek Olaszliszka temetője lett az egyik állomása. Mindez a magyar kormány és az Európai Unió támogatásával, az EMIH (Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség) közreműködésével valósult meg. A községben az egykori zsinagóga keleti falmaradványát rekonstruálták. Visszaépítették a nyugati falat és egy interaktív emlékhelyet alakították ki a zsinagóga megmaradt keleti falánál (DROTÁR 2020). Mindez a fejlesztés a meglévő keleti fal maradványának az állagmegővését szolgálta és a nyugati fal teljes visszaépítését, amelyen a gettóba elhurcolt családok nevei

Az olaszliszkai zsidó temető

Forrás: Krajnyák Zs. felvétele 2025

olvashatók mécsesekkel megvilágítva (JEWISH HERITAGE EUROPE 2017). Az interaktív emlékhelyet elsősorban a hazai zsidóság látogatja, illetve szervezett program keretében a Mádi Rabbiház és az EMIH együttműködésével Tokaj-Hegyalja zsidó örökségének részeként kerül bemutatásra a hazai látogatók számára egynapos utazás keretében.

A Csodarabbik útja tematikus útvonal kialakításánál nem történt fejlesztés, rekonstrukció a zsidó temető környezetében.

A második világháborútól egészen napjainkig a Csodarabbi leszármazottai fontosnak tartják a származási helyük tiszteletben tartását, a leszármazott fiatal generáció számára ennek megismertetését és az identitás ápolását, megőrzését. Ezért saját szervezésben az elszármazott családok a fiatal generációkkal együtt látogatják a település zsidó temetőjét. Turisztikai szempontból a látogatások fő motivációját a felmenők származási helyéhez való kötődés, a családi emlékezet ápolása és az identitás megőrzése jelenti.

4. Az olaszliszkai zsidó temető tulajdonjogában és üzemeltetésében bekövetkező változások, 2018-2023

2018-ban Ezra Friedlander vezetésével létrehozták a budapesti székhelyű Olaszliszkai Zsidó Örökségért Alapítványt, amelynek célja a település

zsidó múltjának, történeti emlékeinek és örökségének a megőrzése. Az alapítvány azért jött létre, hogy az USA-ban működő Liszcai hitközségnek, amelyet az Olaszliszka-ról elszármazottak működtetnek, legyen helyi, Magyarországon bejegyzett érdekképviselője. Az olaszliszkai alapítvány további célja az olaszliszkai zsidó örökségek – ideértve az olaszliszkai zsidó temetőt – védelme és megőrzése, műemlékvédelemre kiterjedően is, a látogatók, zarándokok kényelmének és biztonságának biztosítása a látnivalók megtekintése során, az olaszliszkai zsidó kulturális programok szélesítése, szervezése, támogatása, vallási megemlékezések ünneplése (Krajnyák Zs., személyes interjú, 2025).

Az alapítvány 2018-ban és 2020-ban pályázatot nyújtott be a zsidó temető rekonstrukciójára vonatkozóan. A támogatás az állagmegóvást szolgálta. A kőkerítést megerősítették, kialakítottak egy hátsó bejáratot a temetőhöz. 2020-ban az alapítvány egyeztetést kezdeményezett a MAZSIHISZ-szel a temető karbantartásáról, üzemeltetéséről. 2020-ban az Olaszliszkai Zsidó Örökségekért Alapítvány megkapta a MAZSIHISZ-től az üzemeltetési jogot ötven évre, amely a temető mindennapi működtetésére és gondozására vonatkozó jogosultságot és kötelezettségeket foglalja magában. Az üzemeltetési jog nem egyenlő a tulajdonjoggal, és mindeközben a tulajdonosi viszonyok megváltoztak: Ezra Friedlander 1%-os, a MAZSIHISZ

pedig 99%-os tulajdoni hányaddal rendelkezik (Krajnyák Zs., személyes interjú, 2025).

2023-ban Krajnyák Ödönné halála után unokája Krajnyák Péter lett a temető gondnoka, Dr. Krajnyák Zsolt, Péter testvére pedig az Alapítvány helyi megbízottja. Az Amerikai Egyesült Államokban élő leszármazottak ragaszkodtak ahhoz, hogy Krajnyák Ödönné halála után a család folytassa tovább nagymamájuk munkáját. A zsidó temető üzemeltetésében tehát 2020-ban, a temetőgondnokságban pedig 2023-ban következett be váltás.

5. A jelen és a jövő vallásturisztikai fejlesztései

A zsidó temető környezetében a minőségi vallási turizmust elősegítő infra- és szuprastrukturális fejlesztések a konszolidációt követően, 2022-2026 közötti időszakban, többlépcsőben zajlottak, és zajlanak jelenleg is. A kutatás során, különböző időpontokban (2025.08.10., 2025.09.15., 2025.10.27. 2026.01.16.), személyes interjúk készültek Dr. Krajnyák Zsolt, az Olaszliszkai Zsidó Örökségért Alapítvány megbízottjával, aki az alábbi témák köré csoportosított kérdésekre válaszolt:

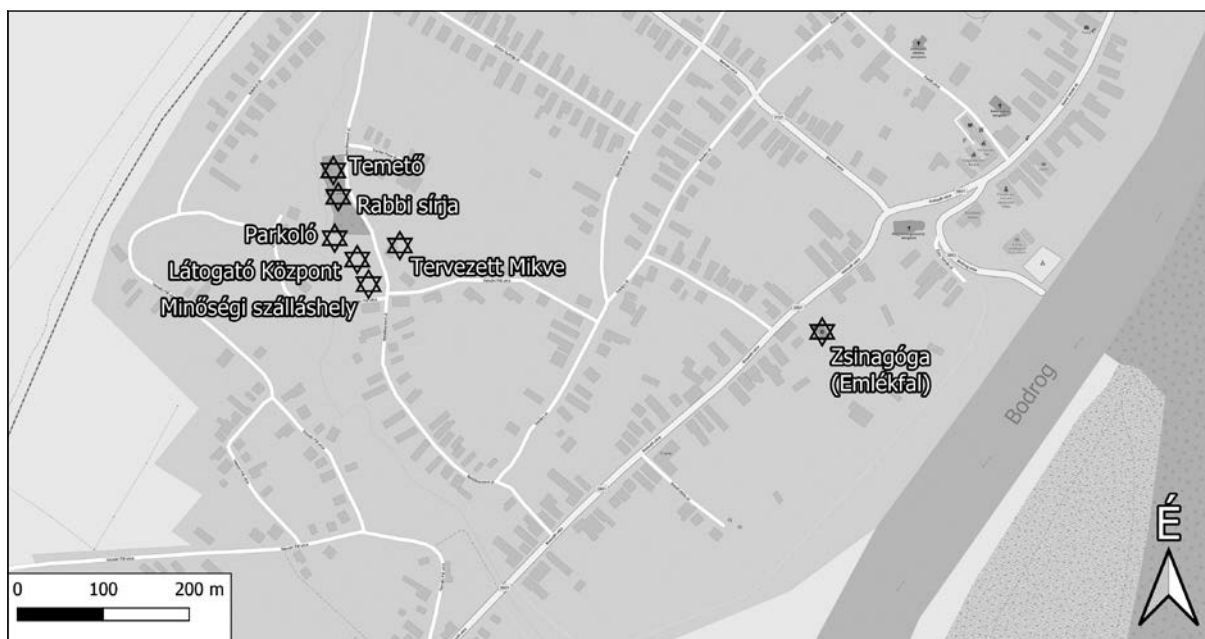
- a haszid zsidó vendégek utazásának megszervezése,
- sírnál való fohászkodás, látogatás időtartama,
- minőségi szálláslehetőségek Olaszliszkan,

- kóser étkezés lehetőségei Tokaj-Hegyalján,
- a látogatások szervezőinek együttműködése a település önkormányzatával,
- a külföldi szervezők jövőbeli fejlesztési elképzelései a minőségi vallási turizmus megvalósítása érdekében.

Az interjú válaszai alapján az alábbi fontos megállapításokat kell kiemelni. Az amerikai szervező és az alapítvány koncepciója mentén valósultak meg azok a magánfejlesztések, amelyek a vallási turizmus infra- és szuprastrukturális feltételeit teremtik meg az olaszliszkai zsidó temető közvetlen környezetében. 2023-ban új aszfaltos burkolatot kapott a temető bejáratához vezető út és a kapcsolódó járdaszakaszok. 2025-ben a zsidó temető mellett parkolóhelyet alakítottak ki, amely lehetővé teszi az autóbuszok és bérelt autók számára a parkolást. 2025 előtt a zárandokok érkezése során a parkolóhely hiányában az érkezők a buszokkal, bérelt autókkal a Belsőköcsordi út szélén tudtak parkolni, amely az út szűkossége miatt közlekedési kockázatot jelentett. A parkoló kialakítása mellett egy vendégfogadásra alkalmas épület került felújításra: „A „hachnosas orchim” (jelentése: vendégek fogadása, vendégszeretet) vendégház, amely a zárandokok fogadásának új minőségi szintjét képviseli.” (Krajnyák Zs., személyes interjú, 2025). A vendégházat a vallási előírásoknak megfelelően alakították ki: az L alakú

3. ábra

Olaszliszkai zsidó negyed

Forrás: saját szerkesztés

közösségi tér kordonnal elválasztható, két külön konyha és három pontos kézmosási lehetőség van a vallási szabályok gyakorlati betarthatósága miatt (CHABAD.ORG é.n.). Az épület külső falán is két kézmosót alakítottak ki, amely azért volt szükséges, mert négy évtizeden keresztül a temetőgondnok kannában hozta a zárandokoknak a vizet (a temetőlátogatást követően vallási kötelezettség a kézmosás). 2026-ban a vendégház mögött panorámaterasz, tárolóhelyiségek és a vendégház tetőterében privát tárgyaló épült. A fejlesztések lehetővé teszik, hogy a zsidó vendégek a temetőlátogatással és a vendégfogadással kapcsolatos vallási előírásaikat be tudják tartani (Krajnyák Zs., személyes interjú, 2025).

Az interjúhoz kapcsolódó helyszíni terepbejárás során áttekintettük a tervezett, részben már megvalósult, illetve jelenleg is használt turisztikai infra- és szuprastrukturális elemeket, amelynek célja, hogy a településre érkezők ne csupán rövid temetőlátogatást tegyenek, hanem valódi, minőségi vallási turizmus alakulhasson ki Olaszliszván (3. ábra).

A zsidó vendégek érkezését nem Magyarországon szervezik, hanem elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban. Az utazások részben egyéni szervezésben, részben külföldi vallási szervezők közreműködésével valósulnak meg. Az olaszliszcai zsidó temető látogatásának időpontja és időtartama változó: az óhelben, a Csodarabbi sírjánál a tartózkodás átlagosan 10–20 perc, ugyanakkor előfordulnak olyan esetek is, amikor egy-egy látogató akár 24 órát is folyamatosan imával tölt a sírnál. Az ideérkezők útjukat más északkelet-magyarországi zárandokhelyekkel is összekötik, így például felkeresik a bodrogkeresztúri zsidó temetőt, a sátoraljaújhelyi zsidó temetőt, vagy a nagykálói zsidó temető területén nyugvó cádikok sírját is.

A 2025-ben elkezdett fejlesztés részeként a Belsőköcsordi út és a Vasvári Pál utca kereszteződésénél található egykori gondnoki ház teljes átalakításon esett át, és kóser szálláshelyként került átalakításra. Az amerikai igényekhez igazított apartmanok összesen 12 fő elhelyezésére alkalmasak. *„A belső terek kialakítása során kiemelt szempont volt, hogy a vendégek vallási életüket úgy gyakorolhassák, mintha saját otthonukban lennének: a konyharész megfelel a kóser ételkészítés és -tárolás előírásainak, az alagsorban pedig közös elmélyülésre és imára alkalmas helyiség (shul) került kialakításra”* hangzott el a Krajnyák Zsolttal készített személyes interjú során.

A korábbi években – a szálláslehetőségek hiánya miatt – Olaszliszka esetében inkább vallásos látogatókról, semmint turizmusról beszélhettünk.

Az apartmanok lehetővé teszik, hogy a vendégek a vallási előírásoknak megfelelő környezetben, a közösségekben töltsék az éjszakát, ezáltal meghosszabbítva tartózkodásukat. A meleg étkeztetés biztosítása jelenleg együttműködésben valósulhat meg a Bodrogkeresztúr településen működő rabbi házával, ahol folyamatosan készül kóser meleg étel a vendégek számára (DROTÁR 2022). Olaszliszván önálló kóser konyha jelenleg nem működik, nem szerepel a fejlesztési elképzelések között, ugyanakkor a szolgáltatások összehangolása biztosítja a vallási előírásoknak megfelelő ellátást.

A kiépülő vallásturisztikai kínálat – a sírnál történő fohászkodás, a fogadóépületben történő étel- és italfogyasztás, a kóser szálláshely igénybevétele, valamint a közös imalehetőség – egymásra épülő szolgáltatási elemekből áll. A tervezett mikve (rituális fürdő) kialakítása tovább bővítheti és teljessé teheti a zsidó vallási turisták által igénybe vehető szolgáltatások körét. A fejlesztések stratégiai célja a folyamatos, kis létszámú, ugyanakkor stabil vendégforgalom biztosítása, valamint az itt-tartózkodás időtartamának meghosszabbítása.

6. Összegzés

Olaszliszván a zsidó vallási turizmus folyamatait vizsgálva megállapítható, hogy a haszid zsidó látogatók száma folyamatosan növekedett. Ennek oka három tényezőre vezethető vissza.

Elsőként a hagyományápolást említhetjük. A New Yorkban élő liszcai haszid zsidó közösség, amelyet jelenleg Ezra Friedlander vezet, misszionáriusnak tekinti az egykori liszcai cádik örökségének oktatását, valamint a helyi haszid hagyományok megőrzését és továbbadását a fiatal generációk számára. A Brooklynban élő haszidok zárt közösségben, szigorú vallási szabályok szerint élnek, ahol kiemelt jelentősége van a tradíciók átörökítésének. A fiatalok a zsidó oktatási intézményekben megismerkednek a Tokaj-Hegyalján élt cádikok életével és azokkal a cselekedetekkel, amiért a Csodarabbi nevet kapták. Így történik ez az olaszliszcai Friedmann Cvi Hirsch rabbi esetében is. Mindez azt eredményezi, hogy felnőttként fontosnak tartják a Csodarabbi sírjának felkeresését.

Másodikként azt kell figyelembe venni, hogy az elmúlt 10 évben bekövetkezett technológiai és digitális fejlődés és információáramlás megkönnyítette a vallási központok megismerését.

Harmadik tényező a közlekedés fejlődésében bekövetkezett változás, ami a közvetlen légijáratok beindulásával jelentősen lerövidítette az utazási időt. Viszont mivel a magyar közlekedési hálózat

Budapest központú, a magyar zsidó vallási központok megközelítése csak taxival, vagy bérelt autóval oldható meg. A Krajnyák Zsolttal készített interjúk során elhangzott, hogy – különösen az Egyesült Államok, valamint Izrael és Magyarország közötti közvetlen légijárat beindítása után – a látogatók száma növekedett Olaszliszka esetében is. A fizetőképes kereslet növekedése és az elérhetőség javulása lehetővé tette, hogy évről évre emelkedjen a Tokaj-Hegyalján élt cádikok sírjához érkező haszid zarándokok száma.

2015-től folyamatosan nőtt az olaszliszkai temetőt látogató zsidó zarándokok száma, ami napjainkban már eléri a tízezer főt (Krajnyák Zs., személyes interjú, 2025). A településre érkező zsidó látogatók azonban nem töltöttek el vendégéjszakát Olaszliszkán. A temetőben a Csodarabbi sírnál elmondott ima után felkeresték Sátoraljaújhely vagy Bodrogkeresztúr Csodarabbijainak a sírját, és ezeken a településeken foglalták el szállásukat. Az elmúlt négy évben Olaszliszkán is elindult egy, a zsidó vallási, kóser előírásoknak megfelelő szálláshelyfejlesztés. Mindez napjainkban kerül átadásra, biztosítva ezzel annak a lehetőségét, hogy valódi zsidó vallási turizmusról beszéljünk Olaszliszka esetében is.

Az Olaszliszkai Zsidó Örökségért Alapítvány deklarált célja, hogy ezen a településen ne forduljon elő olyan problémás helyzet, mint Bodrogkeresztúron, hogy nagyobb létszámú zarándok érkezése csak úgy oldható meg, ha a település több napra teljes lezárásra kerül.

Ezzel szemben Olaszliszka sokkal kedvezőbb adottságokkal rendelkezik, hiszen a temető körül (Belsőköcsordi úton) egy külön zsidó negyed (fogadóépület, szálláshely, parkolóhely, rituális fürdő) alakítható ki azokkal a fejlesztésekkel, amelyek zavartalan hitéletet és minőségi szálláshelyet biztosítanak. A koncepció célja az volt, hogy a vallási események ne terheljék a település közlekedési rendszerét, és ne alakuljon ki a helyi lakosság életrendjét zavaró helyzet.

Az amerikai szervezők és a budapesti alapítvány közös célja nem csupán a zsidó vallási örökség védelme, hanem a harmonikus együttélés biztosítása a helyi lakossággal. A vallási céllal megvalósított beruházások mellett a községi infrastruktúra fejlesztésében is jelentős szerepet vállaltak.

A kutatás eredményei azt igazolják, hogy a stratégiai célkitűzés teljesül, hiszen a megvalósult fejlesztések nemcsak a vallási örökség megőrzését szolgálják, hanem megalapozzák a minőségi, fenntartható vallási turizmus működését is, ahogy az Budapest VII. kerületében is történt (SEBREK et al. 2024). A turisztikai infra- és

szuprastruktúra javítását szolgáló fejlesztések célja nem csupán a látogatószám növelése, hanem a temető környezetében eltöltött idő minőségi átalakítása is. A folyamatban lévő mikve elkészülése után az Olaszliszkán hosszabb időt eltölteni szándékozó zarándokok rendezett, biztonságos és a vallási előírásoknak mindenben megfelelő infra- és szuprastruktúrális feltételeket találnak, erősítve ezzel azt a törekvést, hogy Olaszliszka valóban felkerüljön a nemzetközi zsidó vallási turizmus térképére.

Felhasznált irodalom

- AUBERT A. – MÓKUSNÉ P. A. – NOD G. (2022): Együttműködések a turizmusban – Formális és informális hálózatok a Dél-Dunántúlon. In: Rátz T. – Michalkó G. – Zsarnóczky M. B. (szerk.): *Együttműködés, partnerség, hálózatok a turizmusban*. Turizmus Akadémia 11. Kodolányi János Egyetem, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet, Magyar Földrajzi Társaság. pp. 48–60.
- CSEH V. (2021): *Vidéki zsidó hitközségek Magyarországon*. Magyar Zsidó Kulturális Egyesület.
- CSUTKAI C. (2016): *Ahol szétoszlik a világosság: Zsidó temetők képekben*. Rétközi Múzeum Baráti Köre Egyesület, Kisvárdá.
- DROTÁR N. (2025): Zsidó szellemi örökség mint turisztikai vonzerő vizsgálata Sátoraljaújhely turisztikai kínálatában. *Turizmus Bulletin*. 25(3). pp. 23–31. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2025v25n3.3>
- DROTÁR N. (2022): Új lehetőségek Tokaj-Hegyalja turizmusában a turisztikai fejlesztéseknek köszönhetően. PhD-értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- DROTÁR N. (2020): Jorcájtok és Sábátok, avagy a zsidó vallási turizmus térhódítása és társadalmi hatása Tokaj-Hegyalján. *Turizmus Bulletin*. 20(3). pp. 34–42. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2020v20n3.4>
- FRISNYÁK S. – GÁL A. – HORVÁTH G. (2009): *A Zempléni-hegység földrajzi lexikona*. Nyíregyháza-Szerencs.
- GLESZER N. (2006): Zsidó búcsúk ma. A magyarországi csodarabbikhoz folytatott zarándoklatok átstrukturálódása az ezredfordulón. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 18(3-4). pp. 69–94.
- ILLYÉS B. (2021): *Zempléni csodarabbik*. Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Sátoraljaújhely.
- MICHALKÓ G. (2012): *Turizmológia: Elméleti alapok*. Akadémiai Kiadó.

- NOVÁK, A. (2024): Pilgrimage and State-Security: Visiting the Tombs of Tzadikim in the Socialist Hungary – Before 1989. *Contemporary Jewry*. 44. pp. 169–194. <https://doi.org/10.1007/s12397-024-09546-w>
- NOVÁK A. (2022): „Csodarabbik útja?” Ortodox zsidó zarándoklatok (és állambiztonsági kontrolljuk) a Kádár korban. *Múlt és Jövő*. 33(2). pp. 77–91.
- SCHEIBER S. (1982): Hegyaljai zsidó sírkövek. *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*. 21. Miskolc. pp. 177–194.
- SEBREG, SZ. – GARRIDO, B. – MICHALKÓ, G. (2024): Why are unfavorable signs of overtourism ignored by urban politics? An attention-based explanation of no intervention. *Tourism Planning & Development*. 21(6). pp. 703–711. <https://doi.org/10.1080/21568316.2022.2151503>
- ÚJVÁRI P. (1929): *Magyar zsidó lexikon*. NKFP Hanadiv Alapítvány. pp. 660–661.
- ZELÉNÁK I. (1990): Adatok a tokaji zsidók történetéhez. In: Bencsik J. – Szakál J.-né (szerk.): *Tokaj és Hegyalja II*. Zempléni Múzeumok Baráti Köre, Miskolc. pp. 89–94.

Internetes források

- CHABAD.ORG (é.n.): *Why Do We Wash Hands After a Funeral or Cemetery Visit?* https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4064052/jewish/Why-Do-We-Wash-Hands-After-a-Funeral-or-Cemetery-Visit.htm Letöltve: 2025. december 15.
- JEWISH HERITAGE EUROPE (2017): *Hungary: watch the synagogue in Olaszliszka die; see the new memorial on its site*. <https://jewish-heritage-europe.eu/2017/10/11/hungary-watch-a-synagogue-die-see-the-new-memorial/> Letöltve: 2025. december 15.
- ÓBUDAI ZSINAGÓGA (é.n.): *Megőrizni a zsidó emlékeket – Olaszliszka, Liszka*. <https://obudaizsinagoga.hu/megorizni-zsido-emlekeket-olaszliszka-liszka/> Letöltve: 2025. december 2.
- PARLIAMENTARY ASSEMBLY OF THE COUNCIL OF EUROPE (2012): *Jewish cemeteries (Resolution 1883)*. Council of Europe. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=18723> Letöltve: 2025. december 5.